

Prvorepubliková inspirace pro didaktiku filosofie

Lubomír Vojtěch BAAR

Inspiration for the Didactics of Philosophy from the First Czechoslovak Republic

Abstract: The conference paper presents a comprehensive overview of First Republic discourse on philosophy didactics. It analyses the most popular initiatives during the First Republic, particularly those of Josef Ludvík Fischer. His proposition is well developed, and a critique of the time's authors is presented. For the sake of completeness, the historical development is briefly introduced and commented on.

Key Words: Didactics of Philosophy, Philosophy; J. L. Fischer; School curriculum.

Úvod

Filosofické vzdělávání v dobách první Československé republiky začínalo na úrovni středních škol, tento model byl převzat již z dob rakouské monarchie.¹ Filosofickou propedeutiku jako úvod do filosofie a dalšího vědění přinesla již reforma vzdělávání v roce 1848.² Byla vyučovaná na gymnáziích a mohly na ni navazovat např. samo-

statné kurzy dalších filosofických disciplín. Významný prvorepublikový pedagog Otakar Kádner soudil, že filosofická propedeutika je vhodným jednotícím předmětem uzavírajícím gymnaziální humanitní vzdělání, který připravuje studenty na kurzy filosofie na vysokých školách.³

Výnosem Ministerstva školství a národní osvěty (dále MŠANO) č. 25.552 z června roku 1919 bylo stanoveno, že se „průprava filosofická“ musí dostat také studentům reálných gymnázií.⁴ Tzv. „zatímní“⁵ normální osnovy gymnasií, reálných škol a reálných gymnasií“ počítaly se dvěma hodinami filosofické propedeutiky týdně v posledních dvou ročnících studia. Tento krok byl vysvětlován jako pokus o přiblížení reálek a reálných gymnázií gymnáziím obecným.⁶

Cílem tohoto příspěvku je shrnout vývoj představ o výuce filosofie, případně úvodu do filosofie v dobách první Československé republiky.

1 Skladba filosofické propedeutiky

V úvodu jmenované osnovy z roku 1919 zmiňují, že při zachování prioritního postavení logiky a psychologie má být podán také „nejnutnější přehled o dějinách filosofie“.⁷ Proto hovoří o částečném zavedení vyššího počtu představených filosofických disciplín, a označují to za „didaktický pokus ve směru reformním“.⁸ Josef Kratochvíl a spoluautoři ve svém *Filosofickém slovníku* uvedli, že jako součást filosofické propedeutiky se standardně chápe psychologie a logika, případně také dějiny filosofie.⁹

O výsledku zamýšlených snah hovoří kritika prvorepublikových filosofů, že se pod filosofickou propedeutikou skrývala *pouze* logika a psychologie, zatímco jiné filosofické disciplíny a historie filosofie zůstávaly mimo centrum zájmu.¹⁰ Důkazem budiž i existence dvoudílné učebnice filosofické propedeutiky schválené pro střední školy, kdy první díl byl pojmenován *Psychologie* a druhý *Logika*.¹¹ Právě psychologie a logika byly totiž vnímány jako prostředek sou-

stavného poznávání nejobecnějších forem myšlení nutný k budoucím vysokoškolským studiím.¹² Filosof František Krejčí označil logiku za počátek, podmínku filosofie; dle něj se „nikdo nemá odvážiti filosofovati, kdo není si vědom pravidel myšlení a mocnosti lidského rozumu“.¹³ V rozporu s ním ale například již zmíněný Josef Kratochvil chápal logiku již jako samostatnou filosofii (zřejmě ve významu filosofické disciplíny), a nejen jako „propedeutiku“ filosofie.¹⁴ Pedagog Josef Hendrich v kritice postoupil ještě dále, když zmíněnou definici propedeutiky – být průpravou pro vysokoškolská studia – označil za „nejopotřebovanější školské haraburdí“.¹⁵

I přes zmíněnou kritiku byla jako náplň propedeutiky stále majoritně vnímána logika a psychologie, ačkoli ve 30. letech již někteří autoři připouštěli, že psychologii je lépe vnímat jako vědu samostatnou, nejen jako úvod do filosofie.¹⁶ Ke konci dvacátých let minulého století navíc začaly více pozornosti získávat překlady děl německých a dalších cizojazyčných autorů, kteří se věnovali úvodům do filosofie různými způsoby. Jedná se např. o knihu *Úvod do filosofie* Oswalda Külpeho nebo překlady italského filosofa Benedetto Creceho, které se věnovaly estetice, zejména pak jeho dílo *Breviř estetiky*. Začala se také množit kritika příliš pozitivistického rázu filosofické propedeutiky.¹⁷

Albína Dratvová, filosofka a členka komise pro vypracování osnov filosofie pod MŠANO podala v roce 1933 shrnutí praxe filosofické propedeutiky. Upozorňuje na rozpor pramenící ze zvýšené hodinové dotace filosofické propedeutiky, ale na druhé straně konstatuje, že výuka tohoto předmětu je často svěřována neaprobovaným učitelům. Ve svém textu obviňuje tehdejší filosofy v čele s Františkem Krejčím z nezájmu o metodickou kvalitu výuky, kritizuje nedostatečnou odbornou odezvu a chybějící učebnice.¹⁸ Vrací se rovněž ke sporu o samotnou podstatu a smysl propedeutiky, vyzývá k redukci obsahu a k upuštění od přílišně historického a faktografického přístupu: „Odmítám všechny z nich (návrhů filosofické propedeutiky, pozn. autora), jež směřují k přidávání. Obávám se encyklopedičnosti vědění, jíž se filosofie na střední škole až dosud ubránila.“¹⁹

Sama Dratvová v roce 1928 vydala dvě učebnice filosofické propedeutiky, opět s názvem Psychologie a Logika. Uvedla však, že se ve svých knihách chtěla odlišit od dosavadního způsobu výkladu, a kritiku, že nerozpracovala metodiku práce s učebnicí, komentovala takto: „Nejsme tak bohatým národem, abychom mohli vydávat metodiky filosofické propedeutiky.“²⁰

Říká navíc, že ovládnutí disciplín psychologie a logiky v kombinaci se zájmem o studenty a jejich prožitky, které sdílí v diskusi, odhaluje metodu výuky bez nutnosti studovat další příručky. Možnou záchranu spatřovala v zavedení tzv. elektivního systému gymnázií, kdy by byl všem studentům podán velmi stručný úvod do filosofie, a zájemci by měli možnost se profilovat ve výběrových předmětech, jimiž by byly jednotlivé filosofické disciplíny. Tento proud se začal na vybraných gymnáziích zkušebně zavádět od školního roku 1930/31, v konečné reformě středních škol však zůstala elektivní složka jen na reálných gymnáziích, a to ještě jen ve velmi omezené podobě.

2 Úvod do filosofie

Osnovy pro gymnázia z roku 1933 přejmenovávají filosofickou propedeutiku na *Úvod do filosofie*. Na reálkách z něj byl učiněn nepovinný předmět²¹, na gymnáziích byla z dvou hodin ve dvou posledních letech studia hodinová dotace snížena na tři hodiny v posledním roce studia. Náplň předmětu se navíc citelně proměnila a rozšířila. Vedle zmíněných tří složek se přidalo ještě vychovatelství, sociologie, etika a estetika. Z uvedeného poměrně jasně vyplývá, že byl předmět nedostatečně sycen hodinovou dotací a v důsledku toho se, jak potvrzuje reformní pedagog Václav Příhoda, stal značně schematickým a povšechným.²²

K *Úvodu do filosofie* vydal nejkomplexnější návrh filosof a sociolog Josef Ludvík Fischer. Představil jej již v roce 1933, po mírných revizích byl právě jeho program přijat jako podklad pro tvorbu osnov. Poprvé byl uveden v praxi ve školním roce 1936/37.²³ Fischer pro

návrh získal podporu i díky tomu, že k němu přislíbil vydat odpovídající učebnici, tento závazek ale nakonec nedodržel. Přípravy učebnice se pak ujala Albína Dratvová.²⁴

Fischerův návrh byl prvně otištěn v zde již citované publikaci *Filosofie a školy*. Fischer v něm počítá se zachováním minimálně stejného počtu hodin pro filosofii, tj. dvě hodiny v posledních dvou ročnících gymnázií (všech typů). Nevyžaduje navýšení hodinové dotace, ale volá po zefektivnění stávajícího času, jediný prostor pro zvýšení hodinové dotace vnímá při snaze zařadit četbu autentických filosofických textů. Sám navíc dodává, že podle tohoto systému vyučoval několik let a s velkými úspěchy.

Z klasického rozdělení filosofické propedeutiky na logiku a psychologii Fischer vychází a rozšiřuje jej na více věd – zařazuje část o sociologii, estetice, etice a pedagogice – což se odrazilo již v osnovách z r. 1933.

Fischerův návrh sestává ze tří částí:

a) Úvod do filosofování

Tuto část zamýšlel autor jako vybudování motivace pro studium tohoto předmětu. Přiložil k němu také téma *hodnoty filosofického myšlení*, v němž hlavní účel tohoto předmětu, tj. vybudit zájem o hlubší uvažování a správné logické postupy při něm.

b) Systematická část

Zde Fischer rozpracovává jednotlivé složky s výjimkou dějin filosofie. Představuje (v tomto pořadí) psychologii, estetiku, logiku, noetiku, sociologii, etiku a metafyziku. U každé ze složek navrhuje rozčlenění do dílčích témat, čímž poskytuje rámec pro konkrétní výuku. Je třeba mít na paměti, že prvorepublikové osnovy byly psány stručně a rámcově, přičemž ve svém úvodu vždy měly poznámku, že pedagog nemusí probrat všechna témata, pokud poskytne jejich vhodný výběr.

c) *Genetická část*

Z dnešního hlediska poněkud matoucí název označuje dějiny filosofie. Fischer je vnímá jako historii *geneze* problémů, kterými se filosofové jednotlivých období zabývali. Zajímavé je, že této části věnuje Fischer nejvíce prostoru – systematickou část pro sedm složek dohromady popsal v rozsahu půldruhé strany, genetické části přisoudil rozsah dvojnásobný. Obsáhl zde všechny význačné filosofické směry, počínaje presokratiky a konče tehdy současnou filosofií.²⁴

Fischer poté poskytl srovnání se zahraničními osnovami a vyjádřil se k výtkám, které proti jeho návrhu byly vysloveny. Vymezil se proti hlasům kritizujícím přílišně historické zaměření návrhu s odkazem na mezipředmětové vztahy, dále odmítl jakoukoli redukci počtu hodin či snad přesun filosofie do kategorie nepovinných předmětů.²⁵ Považoval totiž – v souladu s tehdejšími viděním středoškolské filosofie – obsah tohoto předmětu jako zcela nezbytný pro studenty všech typů středních škol. Vyzývá k mnohosti metod, i s odkazem na v té době populární proud *činné školy*, která prosazovala větší zapojení žáků do výuky.

Jak již bylo naznačeno, nakonec se téměř žádné z Fischerových přání nevyplnilo. Úvod do filosofie byl zkrácen na tři hodiny v jednom roce, čímž byl popřen Fischerův záměr postupně budovat filosofické poznání, jasně a odděleně ve dvou ročnících.²⁶ Na reálkách byl předmět dán do kategorie nepovinných předmětů, odkud navíc v roce 1935 vypadl úplně – a přitom právě na reálkách, soudil Fischer, byl tento předmět velice aktuální. A vzhledem ke kritice z posledních předválečných let reálná podoba předmětu uvízla v přednášení převážně historie filosofie.²⁷

Návrh nebyl odbornou veřejností univerzálně přijat, mezi jeho hlasité kritiky patřila právě Dratvová či profesor pedagogiky Univerzity Karlovy Josef Hendrich a další. Dratvová upozorňovala právě na nevyváženost jednotlivých kapitol, preferenci genetické části a přílišnou náročnost pro gymnaziální studenty. Svůj pohled promítla do učebnice *Filosofie pro nejvyšší třídu středních škol*, která

byla jedinou učebnicí schválenou MŠANO pro výuku tohoto předmětu. Přidržela se sice hlavních bodů osnov, mnohem větší důraz však kladla na představení psychologie a logiky, v menším rozsahu pak představila ostatní zmíněné složky. Dějiny filosofie pojala velice schematicky, přičemž se snažila respektovat Fischerovo vidění dějin jako historii geneze problémů, poukazovala na to, že dějiny mohou prezentovat řešení problémů, které jsou stále aktuální, ačkoli se jimi zabývali např. již antičtí filosofové.²⁸

Učebnice však byla kritizována jako pro žáky těžko pochopitelná, pro učitele zase nepřehledná. V kritice také zaznělo podivení se nad tím, že Dratvová vypracovala učebnici podle osnov, s nimiž nesouhlasila, navíc bylo poukázáno i na to, že přes veškerou kritiku Fischera sama Dratvová vypracovala text, který je pro studenty těžko uchopitelný.²⁹

Ve svých dalších spisech se pak Dratvová zabývala otázkami, jak upravit filosofické vzdělávání na středních školách. Navrhla odvážné alternativy, ať už zavedení filosofie do všech čtyř ročníků tzv. vyššího gymnázia (posledním čtyřem ročníkům, včetně maturitního), či snížení hodinové dotace pro filologii a matematiku ve prospěch filosofie.³⁰

Závěrem tohoto příspěvku lze zopakovat myšlenku Dratvové, že postavení filosofie na středních školách neodpovídalo jejímu skutečnému významu³¹, nicméně s končícími třicátými léty se diskuze o těchto problémech posunuly do pozadí. Po ustavení protektorátu byly v červenci 1939 vydány tzv. zatímní osnovy pro gymnázia³², v nichž se filosofie opět přeměnila na původní logiku, psychologii, a stručný úvod do dějin filosofie.³³

Závěr

Příspěvek se snažil nastínit vývoj filosofického vzdělávání na střední škole. Je v něm objasněn rozdíl mezi filosofickou propedeutikou a úvodem do filosofie, představeny jsou také klíčové návrhy z daného období, to vše s ohledem na platné učebné osnovy. K v praxi

realizovanému návrhu Josefa Ludvíka Fischera je poskytnuta jak stručná charakterizace, tak i recepce odbornou veřejností. Příspěvek ukazuje bouřlivé časopisecké diskuze, kterými byla první republika pověstná, právě i v tématech jednotlivých školních předmětů. Přínosem této práce je vyjasnění a uvedení přehledu realizace filosofických disciplín na středních školách, na což může být v budoucnu navázáno.

Poznámky:

- ¹ KÁDNER, Otakar. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Unie, 1925. sv. 2, s. 833.
- ² LANDERER, Christoph. Výuka logiky a psychologie na rakouských gymnáziích: Zimmermann, Lindner a jejich následný vliv. *Filosofický časopis*. 2009, roč. 57, č. 4, 555–575. ISSN 0015-1831.
- ³ Tamtéž, s. 832.
- ⁴ *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 15.06.1919, 1(8). ISSN 1802-5048, s. 141.
- ⁵ Jako *zatímní osnovy* se označovaly takové, které byly stanoveny na předem danou dobu. U těchto se jednalo o školní roky 1919/20 a 1920/21.
- ⁶ NEUHÖFER, Rudolf. *Deset úvah o středním školství*. V Praze: Česká grafická Unie, 1930, s. 18.
- ⁷ KÁDNER, Otakar. *Základy obecné pedagogiky*, s. 835.
- ⁸ *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, 15.06.1919, 1(8), s. 141.
- ⁹ KRATOCHVIL, Josef, Otakar CHARVÁT a Karel ČERNOCKÝ. *Filosofický slovník*. V Brně: Občanská tiskárna, 1937, s. 425.
- ¹⁰ DRTINA, František. *Universita a učitelstvo: Soubor statí*. V Praze: Jan Laichter, 1932, s. 6.
- ¹¹ *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 01.03.1920, 2(5). ISSN 1802-5048, s. 91.
- ¹² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů, II. svazek, r. 1848-1913*, s. 352.
- ¹³ KREJČÍ, František. *Logika*. Praha: I.L. Kober, 1921, s. 6.

- ¹⁴ KRATOCHVIL, Josef. *Rozpravy filosofické*. Praha: nákladem Meditací, 1908, s. 22.
- ¹⁵ HENDRICH, Josef. Filosofická propedeutika. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1925, 6(2-3), 64–67.
- ¹⁶ KOZÁK, Jan Blahoslav, Albína DRATVOVÁ a Josef FISCHER. *Filosofie a školy*. Praha: Čin, 1933, s. 11.
- ¹⁷ Např. HENDRICH, Josef. Filosofická propedeutika, 1925.
- ¹⁸ KOZÁK, Jan Blahoslav, Albína DRATVOVÁ a Josef FISCHER. *Filosofie a školy*, s. 32–48.
- ¹⁹ Tamtéž, s. 38.
- ²⁰ DRATVOVÁ, Albína. Filosofická propedeutika. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. V Praze: Ústřední spolek českých profesorů, 1928, 8(4), s. 248–254.
- ²¹ Podle *Pedagogické encyklopedie* byla v roce 1935 z reálék zcela vytlačena. Viz CHLUP, Otokar, Jan UHER a Josef KUBÁLEK. *Pedagogická encyklopedie: I. díl*. V Praze: Novina, 1938, s. 421.
- ²² PŘÍHODA, Václav. Pedagogika jako složka úvodu do filosofie. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. V Praze: Ústřední spolek českých profesorů, 1939, 19(4), s. 236–242.
- ²³ DRATVOVÁ, Albína. Filosofie na českých středních školách. *Česká mysl*. 1936, 32(3–4), 145–161.
- ²⁴ Tamtéž, s. 152.
- ²⁵ Zpracováno dle KOZÁK, Jan Blahoslav, Albína DRATVOVÁ a Josef FIS-CHER. *Filosofie a školy*, s. 59–64.
- ²⁶ Tamtéž, s. 79.
- ²⁷ FISCHER, Josef Ludvík a Rudolf SCHAMS. K diskusi o nových osnovách úvodu do filosofie. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1937, 18(2), 96–100.
- ²⁸ Viz např. PŘÍHODA, Václav. Pedagogika jako složka úvodu do filosofie, či DRATVOVÁ, Albína. Filosofie na českých středních školách.
- ²⁹ DRATVOVÁ, Albína. *Filosofie pro nejvyšší třídu středních škol*. V Praze: Československá grafická Unie, 1936.
- ³⁰ HRUBÝ, V. K diskusi o úvodu do filosofie na středních školách. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1938, 18(3), 158–160.

- ³¹ DRATVOVÁ, Albína. Filosofie na českých středních školách, s. 159–161.
- ³² Tamtéž, s. 161.
- ³³ K tomuto vyzývala např. už Jiřina Popelová v roce 1937, kdy kritizovala fragmentaci úvodu do filosofie a navrhovala vrátit původní stav věci. Viz POPELOVÁ, Jiřina. Soumrak filosofické propedeutiky na středních školách. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1937, 18(2), 101–106.

Literatura:

- DRATVOVÁ, A. Filosofická propedeutika. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. V Praze: Ústřední spolek českých profesorů, 1928, roč. 8, č. 4, s. 248–254.
- DRATVOVÁ, A. Filosofie na českých středních školách. *Česká mysl*. 1936, 32 (3–4), s. 145–161.
- DRATVOVÁ, A. *Filosofie pro nejvyšší třídu středních škol*. V Praze: Československá grafická Unie, 1936.
- DRTINA, F. *Universita a učitelstvo: Soubor statí*. V Praze: Jan Laichter, 1932.
- FISCHER, J. L., SCHAMS, R. K diskusi o nových osnovách úvodu do filosofie. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1937, roč. 18, č. 2, 96–100.
- HENDRICH, J. Filosofická propedeutika. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1925, roč. 6, č. 2–3, s. 64–67.
- HRUBÝ, V. K diskusi o úvodu do filosofie na středních školách. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1938, roč. 18, č. 3, s. 158–160.
- CHLUP, O., UHER, J., KUBÁLEK, J. *Pedagogická encyklopedie: I. díl*. V Praze: Novina, 1938.
- KÁDNER, O. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Unie, 1925. sv. 2.
- KOZÁK, J. B., DRATVOVÁ, A., FISCHER, J. L. *Filosofie a školy*. Praha: Čin, 1933.
- KRATOCHVIL, J. *Rozpravy filosofické*. Praha: nákladem Meditací, 1908.

- KRATOCHVIL, J., CHARVÁT, O., ČERNOCKÝ, K. *Filosofický slovník*. V Brně: Občanská tiskárna, 1937.
- KREJČÍ, F. *Logika*. Praha: I.L. Kober, 1921.
- LANDERER, Ch. Výuka logiky a psychologie na rakouských gymnáziích: Zimmermann, Lindner a jejich následný vliv. *Filosofický časopis*. 2009, roč. 57, č. 4, s. 555–575.
- NEUHÖFER, R. *Deset úvah o středním školství*. V Praze: Česká grafická Unie, 1930.
- POPELOVÁ, J. Soumrak filosofické propedeutiky na středních školách. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. 1937, roč. 18, č. 2, s. 101–106.
- PŘÍHODA, V. Pedagogika jako složka úvodu do filosofie. *Střední škola: pedagogická část Věstníku českých profesorů*. V Praze: Ústřední spolek českých profesorů, 1939, roč. 19, č. 4, s. 236–242.
- ŠAFRÁNEK, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů, II. svazek, r. 1848–1913*. V Praze: Nákladem Matice české, 1918.
- Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 15.06.1919, 1(8). ISSN 1802-5048.
- Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 01.03.1920, 2(5). ISSN 1802-5048.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Lubomír Vojtěch Baar
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc
e-mail: lubomirvojtech.baar01@upol.cz